

Huiszwaluwbescherming



DE PRAKTIJK ALS LEIDRAAD EN INSPIRATIE

Een wereld zonder vogels is als een bos zonder bomen. Vogels leven ook in de nabijheid van mensen, zoals de huiszwaluw. Vogelbescherming maakt werk van een stedelijke omgeving waar het voor vogels en mensen goed toeven is. Wij willen het enthousiasme voor een vogelvriendelijke leefomgeving breed uitdragen en de betrokkenheid daarbij van mensen stimuleren. Met dit kennisoverzicht willen wij praktische tips en inspiratie bieden voor de bescherming van de huiszwaluw in dorpen en steden.

Inhoudsopgave

HUISZWALUWBESCHERMING: DE BASIS	2
1 Voedsel.....	2
2 Nestmateriaal	2
3 Veiligheid & Voorlichting.....	2
ALLES OVER NESTEN EN NESTLOCATIE	3
Het nest.....	3
Nestlocatie.....	4
Lokale omstandigheden.....	4
Modder.....	4
Grootschalige voorziening.....	6
Kleinschalige voorziening.....	6
Afstand tot de nestplaats.....	6
Overwegingen bij kunstnesten (type, plaatsing, onderhoud).....	6
Schoonhouden.....	8
Groot onderhoud aan woningen.....	9
Wettelijke bescherming	9
Wat te doen met oude nesten.....	11
Uitwerpselen.....	12
Publieksvoorlichting	12
Constructie	14
Aandachtspunten	14
Locatie.....	15
Het papierwerk.....	15
Kosten.....	15
Voorlichting	16
Bezetting en slagingskans.....	16
Til als alternatieve broedgelegenheid	16
Lokgeluiden.....	16
Medebewoning	17
BELEIDSBEÏNVLOEDING OVERHEDEN.....	18
HULP BIJ NOODSITUATIES	18
GEBRUIK VAN DEZE HANDLEIDING	19
COLOFON	19

Huiszwaluwbescherming

DE PRAKTIJK ALS LEIDRAAD EN INSPIRATIE

De huiszwaluw, wie is er niet verknocht aan dit wonderlijke vogeltje? Velen dragen hem een warm hart toe en spannen zich in om de huiszwaluw de ruimte te bieden die hem toekomt. Vaak al vele jaren. Dit heeft een schat aan kennis en ervaringen opgeleverd over de bescherming van de soort. Deze handleiding biedt daar een overzicht van. Daarmee willen we iedereen op weg helpen die iets voor de huiszwaluw kan en wil betekenen. En wie wil dat niet?!

HUISZWALUWBESCHERMING: DE BASIS

Er zijn drie basisvoorwaarden waaraan het broedgebied van de huiszwaluw moet voldoen. Ze vormen een leidraad voor wie de huiszwaluw succesvol wil helpen.

1 Voedsel

De huiszwaluw leeft van vliegende insecten, die hij vangt boven water, boven weilanden en ander open groen gebied. Deze foerageergebieden vind je aan de randen van dorpen en steden, in buitenwijken, parken, boven stadswateren, in het buitengebied en bij retentiegebieden.

2 Nestmateriaal

Huiszwaluwen maken hun nesten van metselspecie, natte modder met liefst een hoog leem- of kleigehalte. Modderige randjes van stadsvijvers, beekjes of nat, kaal getrapt weiland bij een sloot zijn ideaal. Deze 'specie-depots' bepalen de kolonieplek. Hoe korter de vliegafstand van de modderplekken naar de nestplaats, hoe beter.

3 Veiligheid & Voorlichting

Huiszwaluwen kunnen veilig aan huizen of andere gebouwen broeden als de bewoners of gebruikers van een pand daar ook begrip voor hebben en het accepteren. Met voorlichting mensen hierover informeren en enthousiast maken voor deze bijzondere vogels is van essentieel belang voor de acceptatie en bescherming.

ALLES OVER NESTEN EN NESTLOCATIE

Het nest

Zwaluwen zijn kunstige en kundige bouwers. De fraaie nestkommetjes worden gemaakt van balletjes modder vermengd met speeksel. Deze metselspecie heeft een ruwe achtergrond nodig om goed te blijven kleven. Ruwe betonranden van een schuur of gemaal bijvoorbeeld. Maar ook huizen van ruwe bakstenen of ruwhouten balken van een schuur bieden zo'n geschikte achtergrond. Het lijkt erop dat huiszwaluwen hun nest graag bouwen op een steuntje. Een klein randje van een voeg of een bevestigingsbeugel kan al voldoende zijn. Ook gebruiken ze wel buitenlampen tegen de muur als 'basis' voor het nest. De huiszwaluw kiest altijd voor een nestplaats onder een overstek. Zo'n overstek, vaak een dakgoot, beschermt het nest en de jongen tegen heftige wind en regen, maar ook tegen de hitte van de zon. Vaak nestelen ze direct onder de dakrand. De huiszwaluw draagt daarom ook wel de naam 'Dakwachtertje' of 'Dakswaaltsje'.



'Een steuntje en een ruwe achtergrond voor de huiszwaluw' (Foto: Martine Dubois)

Nestlocatie

Bij de keuze voor een nestlocatie weet de huiszwaluw héél precies wat hij wil. Na een winterverblijf in Afrika komt hij op de centimeter nauwkeurig terug op de plek waar hij het voorgaande jaar succesvol heeft gebroed. Die plek lijkt heilig voor hem. Als hij zo'n bepaalde plek in zijn kop heeft, dan wil hij daar ook perse zitten, hoe onlogisch het ook is. Zo is er in Frankrijk een veerboot over de Seine waaraan al meerdere jaren een aantal koppels huiszwaluwen broeden. Dat deze boot zich meerdere malen per dag verplaatst is duidelijk niet relevant voor de zwaluwen. Voor de nestbouw en later het voeren van de jongen vliegen de vogels gewoon naar waar de boot op dat moment is. Dit grappige en opmerkelijke verhaal is illustratief voor de broedplaatstrouw van de zwaluwen.

Lokale omstandigheden

Wil je de huiszwaluw in een bepaalde wijk of buurt hulp bieden, observeer dan andere zwaluwen in de buurt en speel daarop in. Lokaal kunnen er namelijk heel specifieke omstandigheden zijn waar de huiszwaluw op inspeelt. Huiszwaluwen broeden in kolonies en verschillende nesten zitten vaak aan elkaar vast. Op een locatie in Biddinghuizen (Flevoland) was de situatie weer nét even anders. De zwaluwen broedden er in het verleden op dakgootsteunen die ettelijke decimeters van elkaar verwijderd waren. Toen deze dakgootsteunen bij renovatie verdwenen, zijn er kunstnesten geplaatst. Opmerkelijk genoeg hielden de zwaluwen bij terugkeer wederom de vroegere afstand in acht en gingen niet 'volgens de boekjes' dicht bij elkaar of tegen elkaar aan nestelen. Het heeft er dus alle schijn van dat de keuze voor de precieze nestlocatie beïnvloedt wordt door de herinnering van de zwaluw. Je zou het een 'inprint' kunnen noemen.

In het verleden zijn er aannames gedaan dat een lichte achtergrondkleur van belang was voor de nestlocatie. Zo zou de voorkeur bijvoorbeeld uitgaan naar wit geschilderde overstekken. Ook zou er een minimale hoogte vereist zijn en werd het noorden of noordoosten als de beste windrichting beschouwd voor een nest van de huiszwaluw. Toch lijken deze zaken ondergeschikt aan wat de zwaluw in zijn herinnering heeft. Hij gaat zitten waar hij wil en vooral ook wat zijn 'herinnering' hem ingeeft. Het voordeel van deze broedplaatstrouw is dat als huiszwaluwen kunnen worden 'overgehaald' om op een nieuwe plek te nestelen of van kunstnesten of een til gebruik te maken, de vogels hier jaar na jaar zullen terugkeren.

Modder

Modder is een onmisbaar bouw materiaal voor de huiszwaluw. De kwaliteit van deze 'metselspecie' en de afstand tot de nestlocatie zijn van groot belang.

Het nest van de huiszwaluw bestaat uit ruim 1000 balletjes van modder vermengd met speeksel. De binnenkant van het nestkommetje wordt afgewerkt met zacht materiaal, dat ze overigens graag van elkaar pikken. De bolletjes worden verstevigd met strootjes en grasjes als

'bewapening'. De aanwezigheid van modder is dus voorwaarde nummer één voor een huiszwaluwkolonie. Modderige randen langs sloten, drassige en kapot getrapte zoden van een weiland, kale oevers van een stadsvijver of bij een beekje, het zijn allemaal prima 'specie-leveranciers'. In een gebied waar alles bestraat is of volledig begroeid mist de huiszwaluw deze belangrijke randvoorwaarde.



'Drukke van belang bij het 'specie-depot' (Foto: Harm Werners)

Het nest moet een hele familie huiszwaluw herbergen. Dat stelt eisen aan de stevigheid. De modder moet dan ook van goede kwaliteit zijn met een hoog leem- of kleigehalte, zoals vette klei. In modder van zandgronden is dat gehalte vaak te laag. De nesten ontberen daardoor de vereiste sterkte. Vooral van de zandgronden komen dan ook soms trieste verhalen van nesten die met jongen en al naar beneden storten. Huiszwaluwen gebruiken ook wel paardenmest of andere vergelijkbare substantie als specie. Nesten die hiervan worden gemaakt missen echter eveneens vaak de vereiste draagkracht.

Waar geen of kwalitatief slechte modder aanwezig is, wordt de huiszwaluw vaak én met succes geholpen met een door de mens gecreëerde voorziening. Het aanbieden van metselspecie kan zowel op kleine als grote schaal. Het is een min of meer arbeidsintensieve maatregel, waar zeker op zandgronden veel voor is te zeggen. Daar immers ontbreekt het veelal aan goede klei-of leemhoudende grond.

Grootschalige voorziening

Metselspecie op grote schaal aanbieden kan door een grote, ondiepe kuil te vullen met klei-leemhoudende grond. Met een laag plastic onder deze 'specie' houdt het z'n vocht langer vast. Deze voorziening is gereed op het moment dat de huiszwaluwen in april uit hun winterkwartier arriveren. Verder vereist het gedurende het broedseizoen permanent onderhoud. De huiszwaluw blijft namelijk ook tijdens het broedseizoen zijn nest verstevigen. De specie moet vochtig worden gehouden, ook tijdens droge en hete dagen, en de kleiplaat moet onbegroeid blijven. Om dit te realiseren moet de plaat zo nodig dagelijks worden besproeid. Dit zou in samenwerking met welwillende buurtbewoners gedaan kunnen worden. Denk ook aan eventuele mogelijkheden hiervoor samenwerking te zoeken met bijvoorbeeld een zorginstelling of school.

Kleinschalige voorziening

Ook met een meer kleinschalige voorziening kunnen we de huiszwaluw goed helpen. Graaf bijvoorbeeld een oude wasmachinebak in of graaf een kleine kuil met - wederom - een plastic laagje onderin. Een vuilniszak bijvoorbeeld. Vul het met kleiig materiaal. Dit kan al voldoende zijn om een bestaande kolonie te helpen of een nieuwe kolonie te starten. Bied de modder aan op een open plek, zodat mogelijke predatoren in het zicht blijven. Hoe goed dit kan werken bewijst het voorbeeld van een schaal met modder op het dak van een woonboot in de grachten van Amsterdam. De zwaluwen wisten de modder feilloos te vinden en hielden hun kleine kolonie dankzij deze schaal in stand.

Afstand tot de nestplaats

De nestbouw wordt gedaan door man en vrouw en de duur van de bouw is afhankelijk van de afstand tot de modder. De bouw duurt tussen de twee en de twaalf dagen. Tijd en energie die wordt besteed aan het bouwen van het nest kan niet worden besteed aan uitbroeden en voeden van jongen. Hoe eerder het nest klaar is, hoe meer legsels er grootgebracht kunnen worden. Idealiter bedraagt de afstand tussen de modder en de nestlocatie daarom niet meer dan 200 meter. Bij het plaatsen van een kleiplaat of dergelijke is het goed om hier rekening mee te houden.

Overwegingen bij kunstnesten (type, plaatsing, onderhoud)

Kunstnesten kunnen op verschillende manier en om verschillende redenen worden ingezet. Het gebruik ervan is bijvoorbeeld te overwegen op zandgronden, waar de modder onvoldoende klei of leem bevat. De zwaluwen zullen bij zo'n kunstnest zeker zelf nog wat 'aanmodderen' om de ingang ervan te verkleinen, en het voorkomt drama's van naar beneden gestorte

zwaluwgezinnen. Kies bij het ophangen van de kunstnesten voor plekken die de zwaluwen in die omgeving ook uit zichzelf kiezen.

Kunstnesten zijn ook goed te overwegen als op bestaande broedlocaties de ondergrond waartegen de nesten worden 'geplakt' niet meer geschikt zijn. Bijvoorbeeld door renovatiewerkzaamheden, waarbij een ruwe ondergrond is vervangen door een gladde ondergrond. De zwaluwen zijn immers 'plaatstrouw' en zullen de prefab-woningen maar al te graag gebruiken als andere opties zijn komen te vervallen. Bij het inzetten van kunstnesten bij renovatieprojecten valt te overwegen om een 'zwaluwnestkast' aan te bieden volgens de afbeelding. Deze kast heeft een eigen overstek, wat een dakgoot minder noodzakelijk maakt. Daarnaast is er een ruwe achterwand en een steunrandje om de zwaluwen behulpzaam te zijn met hun zelfbouwnest. Bij een variant hierop is er al een kunstkom naast geplaatst. Dit kan de huiszwaluw net dat extra zetje geven om dit als een goede nestelplek te zien. Deze zwaluwnestkast heeft nét wat meer mogelijkheden dan een gewoon kunstnest.



*‘Prefab zwaluwwoning’ (Foto: Martine Dubois)
Soortgelijke kunstnesten zijn ook te bestellen bij de [webshop](#) van Vogelbescherming Nederland*

Als kunstnesten worden gebruikt om een nieuwe kolonie mogelijk te maken, is het verstandig dit niet te v r vanaf een bestaande kolonie te doen. Let ook hier weer op hoe de lokale kolonies zich gedragen. Nestelen de huiszwaluwen hutje mutje, hang dan een aantal kunstnesten dichtbij elkaar op. Broeden de vogels juist meer verspreid, houd daar dan met de plaatsing rekening mee.

Het leuke voordeel van het werken met kunstnesten is dat je z lf kunt bepalen waar je de nesten ophangt. Hierdoor kan er een plek rond het huis worden gekozen naar de voorkeur van de bewoners. Bijvoorbeeld een plek aan huis waar de mest het minste overlast bezorgt en/of een plek die het meeste kijkplezier geeft voor de mensen.

Nog een andere reden om te kiezen voor kunstnesten is als er overmatig veel predatoren in de buurt huizen. Eksters, kraaien, gaaien en spechten zien zwaluwnesten graag als de dichtstbijzijnde Febo. De harde houtbeton kom is door eksters niet te slopen en kan n t dat steuntje in de rug zijn voor een huiszwaluwkolonie in een gebied met grote predatiedruk.

Er zijn ook kritische geluiden bij het gebruik van kunstnesten. De huiszwaluw zal geen eigen nest bouwen als er zo'n mooie prefab woning wordt aangeboden. Hiermee zou er een mogelijkheid bestaan dat de huiszwaluwen 'verleren' te bouwen, een verzwakking in het genetisch materiaal dus. Tevens is het bouwen van een nest een belangrijk moment voor een koppel om te socialiseren. Dat zou dan eveneens verloren gaan. Dit is zeker een theorie om mee te laten wegen in het maken van de keuzes. Mocht de situatie zich niet (meer) lenen voor natuurlijke nesten, dan zou ook gekozen kunnen worden voor een 'kraagje' (zie afbeelding hieronder). Dit is de aanzet voor een nest op een ruwe achtergrond die de zwaluw zelf kan afbouwen.



'Een kraagje als basis voor een eigen gebouwd nest' (Foto: Kees Dol)

Met deze goede basisvoorwaarden voor nestbouw krijgt de zwaluw wél hulp, maar hij bouwt zélf het nest en ook het sociale aspect blijft bestaan. Wordt gekozen voor deze beschermingsmaatregel, dan is het wel van belang dat er modder van goede kwaliteit in de buurt aanwezig is.

Over het hiervoor genoemde nadeel van 'genetische verarming' zijn de meningen overigens wel verdeeld. Immers, als het genetisch materiaal slechter zou worden, heeft dat ook invloed op bijvoorbeeld de trek. De zwaluwen zouden de lange reis naar Afrika niet overleven, en dus zou de natuur zelf weer de selectie maken en alleen de sterkste zwaluwen laten overleven.

Schoonhouden

Bij kunstnesten is het te overwegen deze buiten het broedseizoen, liefst in het najaar, schoon te maken met heet water en een borstel. Het schoonmaken van nesten geeft de zwaluwen een extra steun in de rug, want het vermindert de kans op verlies van broedsels door parasieten. Er zijn verschillende type kunstnesten verkrijgbaar die eenvoudig zijn schoon te maken. Vanwege de parasieten worden soms de zelfgemaakte nesten van de huiszwaluw na het

broedseizoen weggestoken. Dat is een overweging wanneer het om een bouwvallig nest gaat en/of als er een vermoeden is van buitensporig veel parasieten.

Groot onderhoud aan woningen

Bij de keuze van het type nestkom en de plaatsing ervan is het raadzaam te anticiperen op regulier onderhoud aan de woningen of gebouwen. Zeker als er samenwerking is met een woningbouwvereniging is het verstandig de nesten zó op te hangen, dat er geen meerwerk ontstaat bij groot onderhoud. De zwaluwnestkast met een eigen overstek bijvoorbeeld biedt een duidelijk voordeel bij schilderwerkzaamheden (zie afbeelding). De kast hoeft immers niet direct onder de dakgoot te worden geplaatst. Schilderwerkzaamheden bijvoorbeeld kunnen zo ongehinderd uitgevoerd worden.

Een laatste aandachtspunt bij het gebruik van kunstnesten is het materiaal waarop de nesten worden bevestigd. Kunstnesten op een stenen achtergrond in plaats van op hout kunnen het voordeel bieden van minder parasieten. Parasieten, luizen en dergelijke vertoeven namelijk liever tussen een verbinding van hout op hout dan tussen hout op steen.



'Uitschuifnest' (Foto: Vivara)



'Zwaluwnest met eigen overstek hoeft niet strak onder de goot, handig bij schilderwerkzaamheden' (Foto: Martine Dubois)

Wettelijke bescherming

Zowel de huiszwaluwen zelf als hun nesten zijn beschermd door de Flora- en faunawet (vanaf 1 januari 2017 de Wet natuurbescherming). Dit betekent dat de dieren niet mogen worden gevangen, verwond of gedood. De nesten van huiszwaluwen zijn ook beschermd. Hiermee wordt bedoeld dat het nest, vanaf de eerste modder-aanzet die de zwaluw maakt voor een nest tót het moment dat het nest in de herfst niet meer wordt gebruikt, beschermd is en ongemoeid moet worden gelaten. Buiten deze periode is de bescherming afhankelijk van de vraag of in de omgeving voldoende alternatieve broedgelegenheid beschikbaar is. Is dat niet het geval, dan zijn de nesten ook buiten het broedseizoen beschermd.

Met de bescherming van huiszwaluwnesten tijdens het broedseizoen wordt getracht te voorkomen dat het nest voortijdig wordt weggebroken en daarmee kostbare energie, eieren of zelfs jongen verloren gaan.

Mocht zich voordoen dat het nest en haar bewoners als overlast worden beschouwd, biedt dan aan een tijdelijk mestplankje aan te brengen. Hierdoor krijgen de zwaluwen de kans hun jongen groot te brengen. Als de laatste jongen niet langer meer gebruikmaken van het nest kan het nest desnoods alsnog worden weggebroken. De nestplek kan in het nieuwe broedseizoen worden voorzien van flapperend element of iets dat het nestelen demotiveert om hergebruik van de plek te voorkomen. Door aanbieden van nestgelegenheid in de buurt kan de vervallen nestplek worden gecompenseerd.

Een aandachtspunt waar mensen zich niet bewust van zijn, is dat de huiszwaluwjongen en ouders van het nest gebruik blijven maken, ook nadat de jongen zijn uitgevlogen. Bij andere vogelsoorten is het gebruikelijk dat na het uitvliegen het nest niet meer wordt bezocht. Dat het nest puur een plek is voor het uitbroeden en groot brengen van de jongen. Bij de huiszwaluw is het nest echter een familieplek waar steeds naar wordt teruggekeerd, ook door de jongen van eerdere legfels. Overvolle zwaluwnesten waarbij veel staarten uit de opening steken is geen ongebruikelijke situatie om aan te treffen in de nazomer. De jonge zwaluwen van het laatste legsel blijven nog weken lang het nest als slaapplek gebruiken, ook nadat de ouders al vertrokken zijn richting Afrika.

Het eventueel wegbreken van een zwaluwnest mag pas laat in de herfst als er weken geen activiteit meer is geweest bij het nest. Tijdens de voorlichting over huiszwaluwbescherming is het belangrijk om dit te communiceren en uit te leggen dat tot in de herfst het nest onder de wettelijke bescherming valt.

Organisaties als woningbouwverenigingen, projectontwikkelaars, aannemers willen de gestelde wettelijke kaders nog wel eens negeren bij renovaties. Dit is veelal geen



'Plankje om mest op te vangen'
(Foto: Vivara)

kwaadwillendheid maar vaak onwetendheid.

De gedachte leeft dat het veel werk en 'gedoe' met zich meebrengt om rekening met zwaluwen te houden. Door aan 'de voorkant' mee te denken, uitleg te geven en oplossingen aan te reiken, kan er veel worden gedaan voor de huiszwaluw. Mochten de partijen totaal niet bereid zijn om aandacht te geven aan het wettelijk kader, is er dan de mogelijkheid tot handhaving door het 'bevoegd gezag'. Maar het enthousiasmeren van de betrokken partijen heeft meerwaarde ten opzicht van handhaving.

Groot onderhoud aan huizen wordt vrijwel altijd in de voorjaar- en zomerperiode uitgevoerd. Natuurlijke zwaluwnesten kunnen dit bemoeilijken. Bij aangekondigde schilderwerkzaamheden (van coöperaties) kan hier op worden ingespeeld door in overleg te gaan. Mogelijk dat huizen met zwaluwen worden overgeslagen en op een later tijdstip worden geschilderd of juist worden voorgetrokken. Op die wijze zitten de partijen elkaar niet in de weg en kan er wel worden geschilderd.

Schilderwerkzaamheden en renovatie aan dakgoten of daken bij particulieren zijn lastiger om vat op te krijgen, deze werkzaamheden worden immers niet van te voren aangekondigd. Maar ook hier geldt dat in gesprek gaan met de bewoners en meedenken, uitleg geven en enthousiasmeren de sleutel is om iets te kunnen doen.

Wat te doen met oude nesten

Het ongemoeid laten van de nesten van het voorbije broedseizoen heeft voor- en nadelen. Die worden mede bepaald door de grondsoort die voor de nestbouw is gebruikt. Is die van goede kwaliteit? Bieden de nesten een stevige basis voor een nieuw broedseizoen? Dan is het een goede overweging de nesten ongemoeid te laten. Meer dan de helft van de oude nesten wordt namelijk hergebruikt door de volwassen vogels. En dat bespaart ze kostbare tijd én energie, die ze beter kunnen gebruiken voor de broedzorg. Maar dan moet je wel de zekerheid hebben dat de nesten voldoende stevig blijven door het winterseizoen en het nieuwe broedseizoen heen. Nesten die zijn gemaakt van een grondsoort die net iets te zanderig is hebben een beperkte sterkte en duurzaamheid. Deze nesten laten zitten brengt het risico met zich mee dat hergebruik door de zwaluwen in een nieuw seizoen tot een mislukking leidt omdat het nest van de muur valt.

Het laten zitten van oude nesten biedt daarnaast het voordeel dat het zwaluwen aantrekt. De aanwezigheid van nesten is voor de zwaluwen een soort reclamebord: het is hier een goede plek om te broeden.

Wanneer de nesten bouwvallig zijn en er een vermoeden is van overmatig veel parasieten kan dat een mogelijke overweging zijn om oude nesten weg te steken. Zwaluwnesten zijn vergeven van luizen, vlooiën en parasieten die er als pop overwinteren. Als de zwaluwen in het voorjaar aankomen worden ze meteen door het ongedierte 'besprongen'. Door het wegbreken en het opnieuw laten opbouwen van de nesten beginnen de zwaluwen met minder parasieten. Maar wat je ook doet, het zal nooit helemaal vrij zijn van parasieten. Zwaluwen dragen namelijk zelf altijd van alles mee tussen hun veren en in hun lijf.

Uitwerpselen

Huiszwaluwen en hun jongen proberen het nest schoon te houden door hun uitwerpselen buiten het nest te deponeren. Het is trouwens ook een heel grappig gezicht om de jonge zwaluwen hun 'kontje' buiten het nest te zien steken om hun behoefte te doen. Maar dit zorgt wél voor een ophoping van mest onder het nest. En dat ervaren de bewoners van een huis soms als onplezierig of onwenselijk. Dit verhaal goed uitleggen en meehelpen er een oplossing voor te vinden is essentieel om mensen de huiszwaluw te laten accepteren. Het 'mestprobleem' is voor een groot deel goed op te lossen door het aanbieden van een mestplankje onder het nest. Dit vangt zowel een groot deel van de mest op en geeft bovendien minder vervuiling met modder tijdens de nestbouw.

Het 'mestopvangplankje' mag niet te dicht onder het nest worden bevestigd, want anders geeft het de zwaluwen een onveilig gevoel. Zorg er ook voor dat het plankje onbereikbaar is voor poezen.

Een plankje van 20 à 30 cm diep en 30 à 40 cm breed is afdoende voor één nest en kan 30 tot 50 cm onder het nest worden bevestigd. Let er daarbij op dat het plankje niet strak tegen de muur aansluit, maar dat er bijvoorbeeld een vingerdikke ruimte is. Huiszwaluwen kunnen het anders gaan zien als een 'dakgoot' en bouwen er dan een nest onder (zie afbeelding) waardoor het mestplankje zijn doel mist.

Door het plankje te voorzien van een opstaand randje, zijkanten en een achterwand, blijft de mest er goed op liggen en wordt de muur minder vuil.



'Mestplankje met ruimte bij de muur' (Foto: Vivara)

Publieksvoorlichting

Publieksvoorlichting is een belangrijk onderdeel in het helpen en beschermen van de huiszwaluw. Door persoonlijk contact met bewoners en een enthousiast, bevlogen verhaal zijn mensen vaak te overtuigen om de huiszwaluw een plek te gunnen. Actief meedenken over oplossingen voor het mestprobleem helpt

daarbij enorm. Als de mensen eenmaal het leven, broeden en voeden van dichtbij kunnen gaan meemaken, werkt dat meestal heel aanstekelijk. Uitleggen waarom de zwaluw afhankelijk is

van onze gastvrijheid en samen kijken naar de beste plek voor een nest en/of een mestplankje is meestal het laatste duwtje wat mensen nodig hebben. Het verspreiden van foldertjes huis aan huis heeft ook een positieve invloed, al blijft persoonlijk contact met meest effectief. Het aanbieden van een sticker met de tekst: 'Dit is een zwaluw-vriendelijk huis', is ook een aardige tip.

Zeker als huiszwaluwen ergens spontaan aan de nestbouw beginnen, is het aanbieden en aanbrengen van mestplankjes van groot belang. Veel mensen hebben noch een ladder, noch de handigheid dit zelf te doen. Hulp hierbij aanbieden wordt meestal erg gewaardeerd. Bij het aanbrengen van kunstnesten hebben de bewoners zelf nog een keuzemogelijkheid en is het goed samen te overleggen wat de beste plek is. Plaats je de nestkommen bijvoorbeeld boven een border, dan heeft niemand last van de uitwerpselen. Komen de kunstnesten boven een terras te hangen? Adviseer de mensen dan om zand onder het nest te strooien. Hierdoor verkleeft de mest niet aan de stenen en kan het gemakkelijk worden weggeveegd.

Als de nestkasten of mestplankjes eenmaal hangen, blijf dan actief in de pers om de huiszwaluwen in de buurt – of het project dat daarvoor is opgezet – onder de aandacht te brengen én te houden. Zorg er kortom voor dat de aandacht niet verzandt. Een leuk berichtje in het voorjaar dat de huiszwaluwen weer aankomen, halverwege het seizoen iets over het aantal broedende paartjes en dergelijke, het houdt de zwaluwen, het project en dus het enthousiasme van mensen levend. Ga ook eens langs bij de plaatselijk school en biedt een les aan over huiszwaluwen. Dat maakt de kinderen (en de ouders) niet alleen attent op de aanwezigheid van deze vogels, maar leert ze ook hoe bijzonder ze zijn.

HUISZWALUWTEL

Geïnspireerd op de klassieke duiventil is er iets soortgelijks bedacht voor huiszwaluwen: de huiszwaluwtil. Het is in feite een constructie van 'dakgoten' of 'overstekken' op een paal. Huiszwaluwen kunnen hier naar hartenlust hun nesten aan bouwen, al dan niet gelokt door een aantal reeds geplaatste kunstnesten. De voordelen van zo'n huiszwaluwtil zijn legio: ruime broedgelegenheid, attractief en te plaatsen op een plek waar de mest geen overlast bezorgt. De huiszwaluwtil kan ook een prima 'compenserende'



'Zwaluwtil voorzien van kunstnesten en kraagjes' (Foto: Martine Dubois)

maatregel zijn als ergens in een woonbuurt of bij sluizen huiszwaluwkolonies moeten wijken bij bijvoorbeeld renovatiewerkzaamheden.

Constructie

De Huiszwaluwtil is al in vele vormen gebouwd. Zeshoekig, vierhoekig, met leitjes of een rietenkap, met één of twee dakranden, er zijn vele variaties mogelijk. Als er aan een aantal basisvoorwaarden wordt voldaan, maken de esthetische keuzes niet zo veel uit.



'Zwaluwtoren te Moergestel' (Foto: Annelinn Nilsen)

Aandachtspunten

- De hoogte van de til bedraagt minimaal 5 à 6 meter. De til is daardoor iets minder gevoelig voor vandalisme en zwaluwen broeden graag op een hoogte die hen veiligheid biedt.
- Zorg dat de dakranden voldoende beschutting bieden tegen regen en wind, net als bij een echt dak.
- Door de staande randen, de 'gevelranden', te maken van ruw hout of in te smeren met pleisterwerk maken de zwaluwnesten een goede hechting. Zorg ook voor een klein, ondersteunend randje onderaan de gevelranden.
- Maak de gevelranden niet te lang, 10 à 15 cm is voldoende. Dit verkleint de kans op eventuele predatie van de nesten door de specht, omdat hij bij deze afmeting onvoldoende steun vindt voor zijn staart en zich dus niet bij de nesten kan 'vastklampen'.
- Het aanbrengen van een aantal hele en halve kunstnesten in de til nodigt de zwaluwen uit er gebruik van te maken.

Bouwtekeningen zijn te vinden in 'Das Baubuch Schwalbenhaus' (verkrijgbaar via: www.schwalbenschutz.de) en via Bouwbedrijf Salverda 't Harde (www.salverda.nl). Bouwbedrijf Salverda en Vivara maken tillen op bestelling (www.vivara.nl). Vivara heeft zowel een grote til als een wandtil. De filosofie achter de wandtil is dat het minder wind vangt, stabiel is en meer de natuurlijke situatie benadert, terwijl het wel de voordelen biedt van een til. De wandtil biedt echter geen ruimte aan de zwaluwen voor eigen nestbouw.

Het bouwen van een til is op veel plaatsen uitgevoerd in samenwerking met vrijwilligers of een technische school. Dit maakt het aanzienlijk beter betaalbaar en smeedt bovendien een 'zwaluwband'.

Locatie

Het succes van een til staat of valt met de locatie waar deze wordt geplaatst. De volgende overwegingen zijn van belang.

- De basisvoorwaarden voor de huiszwaluw moeten aanwezig zijn. Dat betekent: foerageergebieden en goede kwaliteit modder in een straal van 200 tot 500 meter vanaf de til.
- De til moet in een open ruimte staan, zodat de huiszwaluwen onbelemmerd aan en af kunnen vliegen.
- Denk daarbij ook aan nu nog kleine bomen die groter worden en dan alsnog obstakels voor een vrije aanvliegroute vormen. Zorg dat er in een straal van zes meter geen obstakels staan of kunnen ontstaan.

De kans dat zwaluwen de til vinden is groter als deze zich als in de buurt van een bestaande zwaluwkolonie bevindt. Jonge vogels vestigen zich een paar honderd meter van het ouderlijk nest vandaan. Een til nabij het 'ouderlijk nest' zou voor de jonge vogels een uitkomst kunnen zijn en een goede broedlocatie kunnen opleveren. De ervaring in Nederland laat zien dat succesvolle tillen waar zich kolonies hebben gevestigd allemaal nabij een bestaande zwaluwkolonie staan.

Het papierwerk

Het plaatsen van een huiszwaluwtil gaat vaak niet zonder een bouw- of omgevingsvergunning. Informeer hier goed naar bij de gemeente. Goede en positieve contacten bij de gemeente kunnen helpen om dit traject goed te laten verlopen. Houd bij een planning rekening met de doorlooptijd van vergunningen en dergelijke. Dit kan zo enkele maanden in beslag nemen. Wees ook alert op het bestemmingsplan en of daar geen wijziging voor moet worden aangevraagd. Mocht de til in eigen beheer worden geplaatst, dan is een zogenaamde clickmelding vereist voordat er gegraven kan en mag worden. Dit voorkomt eventuele beschadiging van kabels en leidingen in de grond.

Kosten

De kosten van een til kunnen aardig in de papieren lopen. Wordt een til door een (constructie)bedrijf gemaakt, houd dan rekening met ca. € 6.000,-. Bij het maken in eigen beheer zijn de kosten veelal lager. Het werven van sponsors is vaak noodzakelijk. Een advies is hiervoor lokale bedrijven te benaderen. Zo'n lokale sponsoring bevordert vaak ook de

plaatselijke betrokkenheid bij de til of het zwaluwproject. Lokale vestigingen van de Rabobank staan vaak positief tegenover dit soort projecten.

Voorlichting

Zo'n huiszwaluwtil in een woonbuurt, daar kan niemand omheen. Bewoners zullen nieuwsgierig zijn. Het is van groot belang de buurt erover te informeren, te enthousiasmeren en mensen er zo mogelijk bij te betrekken. Het biedt ook goede mogelijkheden voor voorlichting over de huiszwaluw en eventueel educatie. Een betrokkenheid van de buurt helpt ook bij de sociale controle en kan helpen mogelijk vandalisme te voorkomen. Het is nuttig de lokale pers hierbij te betrekken. Een advies is wél om de verwachtingskansen rondom de bezetting reëel te houden in de publicaties.

Bezetting en slagingskans

In 2008 is de eerste huiszwaluwtil in Nederland geplaatst. Sindsdien zijn er vele bijgekomen en in 2015 waren het er 140, waarvan 21 bezet. De bezetting tegen het licht van het aantal tillen wordt gehouden lijkt het een magere bezetting. Dat lijkt een mager resultaat, maar toch is het bezettingspercentage in de afgelopen jaren stelselmatig gestegen. In Zwitserland, met een langere traditie van zwaluwtillen, is het bezettingspercentage zo'n 20%. De relatief nieuwe Nederlandse tillen doen het dus eigenlijk best goed.

Toch blijft het raadzaam je er steeds van bewust te zijn dat het plaatsen van een til niet automatisch tot succes leidt. De inspanningen, de kosten en het plezier aan het project zullen niet altijd (meteen) worden beloond met broedende zwaluwen. Ervaringen in Drenthe leren echter dat zwaluwen die geboren zijn in tillen het 'snappen' en volgende jaren andere tillen opzoeken om daar te broeden. Het kan heel goed zijn

dat de til in de loop van huiszwaluwgeneraties wordt 'ingeprint' en dat de vogels het over tientallen jaren de normaalste zaak vinden om in een til te broeden.

Til als alternatieve broedgelegenheid

Het plaatsen van een huiszwaluwtil is zeker aan te bevelen als ergens huiszwaluwkolonies gaan verdwijnen door bijvoorbeeld sloop. Je biedt de vogels dan een alternatieve broedlocatie. Het hangt van de situatie af hoe je hierbij te werk gaat. Zijn de zwaluwen eenmaal aan het nestelen, dan zijn de nesten beschermd. Vindt sloop plaats in een voorjaarsperiode waarin de zwaluwen terugkeren, maak de oude broedplaats dan ongeschikt. Door hun broedplaatstrouw zullen de zwaluwen deze oude broedplaats opzoeken, maar als ze er niet (meer) kunnen nestelen wijken ze hopelijk uit naar de nabij gelegen til.

Lokgeluiden

Het gebruik van lokgeluiden bij tillen heeft niet aanwijsbaar geleid tot bezetting. Toch is het niet uit te sluiten dat het wel een positief effect kan hebben. Bij enkele van de huidige bezette tillen is gebruik gemaakt van lokgeluiden. Wanneer je dat overweegt, let er dan goed op dat het echte lokgeluiden zijn en niet toevallig een alarmroep van een zwaluw. Dat laatste werkt natuurlijk tegenovergesteld. Let er tevens op dat buurtbewoners er niet door worden gehinderd. Laat het geluid bijvoorbeeld niet de hele dag afspelen. Wordt dit middel ingezet,

dan is het raadzaam de lokgeluiden van juni tot september af te spelen. Jonge vogels scannen hun omgeving en worden zo uitgenodigd een til te inspecteren.

[Link naar lokgeluiden](#)

Medebewoning

Met wat aanpassingen kan een huiszwaluwtil ook geschikt zijn voor andere dieren. Denk bijvoorbeeld aan ruimte voor vleermuizen onder de kap. In Nederland zijn een aantal tillen 'multifunctioneel' gemaakt (zie afbeelding). In deze tillen kunnen vlinders, vleermuizen, gierzwaluwen, spreeuwen, koolmezen en andere vogels desgewenst in de feestvreugde delen. Het voordeel van deze aanpak is dat het de creativiteit prikkelt en meerwaarde oplevert.



'Faunaflat te Assen' (Foto: Reidar Architectuur)

BELEIDSBEÏNVLOEDING OVERHEDEN

Huiszwaluwbescherming reikt verder dan het voorzien in kunstnesten en mestplankjes. De omgeving bepaalt immers of er geschikt leefgebied is met voldoende insecten, modder en vrije aanvliegroutes. Die basisvoorwaarde liggen in de inrichting van stad en dorp. Het lobbyen bij (plaatselijk) overheden is daarom een belangrijk onderdeel van het gehele 'zwaluwenwerk'. De invulling van de openbaren ruimtes met blauwe en groene elementen helpt de huiszwaluw en biedt bovendien een veel fijner leefklimaat voor de mens. Retentiegebieden zijn plekken waar de basisvoorwaarden voor de huiszwaluw goed aanwezig zijn. Maar ook bestaand openbaar groen kan met een aantal, soms simpele aanpassingen geschikt milieu opleveren voor de huiszwaluw. Het toevoegen van plas-dras elementen bijvoorbeeld, of het voorzien van stadsvijvers met een modderige rand in plaats van strakke oeverbeschoeiing rondom.

Naast het ecologisch interessanter maken van openbaar groen, is lobbyen om te voorkomen dat alles wordt bestraat, bebouwd of begroeid eveneens een belangrijk punt. Alleen open, groene ruimtes bieden foerageergebieden en modderplekken. En ook hier geldt weer dat dit soort maatregelen mens en dier ten goede komt.

HULP BIJ NOODSITUATIES

Het komt helaas voor: een nest vol pas uitgekomen jonge zwaluwen dat naar beneden stort. De oorzaak is veelal een gebrekkige kwaliteit modder (zie eerder). Niet leuk als zoiets gebeurt, maar gelukkig wel redelijk eenvoudig op te lossen. De ouders zijn erg trouw aan hun broedsel. Pak de jongen en zo veel mogelijk nestmateriaal op en plaats alles in een bakje of blikje zonder scherpe randjes. Hang dat vervolgens op ter hoogte van het oude nest. De ouders zullen gewoon door blijven voeren. Zorg daarna zo spoedig mogelijk voor een kunstnest en verhuis de jongen daarnaar toe.

Tijdens het broedseizoen kunnen ook verzwakte volwassen huiszwaluwen worden gevonden. Door ze op te vangen en te voeren help je de vogels weer op krachten te komen. Dit is echter geen gemakkelijke klus en vergt veel inspanning en enige kennis. Het verdient aanbeveling deze zwaluwen toe te vertrouwen aan een vogelasiel in de buurt. Let er op dat het een erkend vogelasiel is dat voldoet aan het kwaliteitsprotocol van RVO (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) en een ontheffing heeft van de Flora- & faunawet. Een overzicht van deze vogelasielen is te vinden op de [website](#) van Vogelbescherming Nederland (kijk bij veel gestelde vragen). Of kijk voor meer informatie op de [website](#) van Stichting Belangenbehartiging van Vogelopvangcentra Nederland.

GEBRUIK VAN DEZE HANDLEIDING

Deze handreikingen en tips zijn voor iedereen die de huiszwaluw een warm hart toedraagt en zich ervoor wil inzetten.

De kennis die is samengevat in dit document is voortgekomen uit interviews met mensen die lange tijd actief zijn en ervaring hebben met huiszwaluwbescherming. Daarnaast is gebruik gemaakt van literatuur en kennis vanuit symposia rond dit onderwerp.

COLOFON

Tekst:	Martine Dubois (De Freelance Boswachter) in opdracht van Vogelbescherming Nederland
Tekstredactie:	Paula Huigen, Jip Louwe Kooijmans en Stefan Vreugdenhil
Opmaak:	Hendrika Ypma
Foto titelpagina:	<i>'Voor de trek opwarmen in de najaarszon te Culemborg'</i> (Foto: Jouke Altenburg)
Datum:	Mei 2016



Ter nagedachtenis aan de bevlogen huiszwaluwbeschermer: Wilfried de Jong.